

## سن بلوغ در دختران بندرعباس - ۱۳۷۹

عباس فضلی<sup>۱</sup> دکتر سیدمحمد موسوی<sup>۲</sup> شعله نمازی<sup>۳</sup> دکتر شهرام زارع<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> مربی گروه معارف اسلامی، <sup>۲</sup> استادیار گروه روانپزشکی، <sup>۳</sup> مربی گروه روانپزشکی، <sup>۴</sup> دانشیار گروه پزشکی اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان

مجله پزشکی هرمزگان سال یازدهم شماره اول بهار ۸۶ صفحات ۶۹-۶۵

### چکیده

**مقدمه:** بلوغ در اصطلاح مرحله‌ای است که در اندام انسان و احساسات و اندیشه او دگرگونی‌هایی پدید می‌آید. درباره این دگرگونی‌های عمیق جسمی و روحی، روانشناسان و حقوقدان و فقها بررسی‌ها و تحقیقات مختلفی انجام داده‌اند. هر کدام از اقسام بلوغ دارای نشانه‌هایی است که پیامدهای اجتماعی و حقوقی خاص خود را دارد. سن پیدایش بلوغ در نژادهای مختلف متفاوت است. لذا ما بر آن شدیم تا در بندرعباس با توجه به شرایط آب و هوای گرم و مرطوب، مطالعه‌ای را در این زمینه به انجام رسانیم.

**روش کار:** در این مطالعه توصیفی، در ابتدا ۸ مدرسه از مدارس ناحیه ۱ و ۲ بندرعباس به عنوان ۸ خوشه بصورت تصادفی از مدارس مختلف آموزش و پرورش انتخاب شد. سپس با استفاده از پرسشنامه، اطلاعات مربوط به رشد جسمی، روانی و عقلی جمع‌آوری و توسط آزمون  $t$  و آنالیز واریانس تجزیه و تحلیل شد و  $P < 0/05$  معنی‌دار تلقی گردید.

**نتایج:** نتایج حاصل نشان می‌دهد که تفاوت معنی‌داری بین سن افرادی که به بلوغ جسمی رسیده بودند و افرادی که به بلوغ جسمی نرسیده بودند، مشاهده شد ( $P < 0/05$ ). همینطور بین میانگین نمره بلوغ فکری - روانی افراد در گروههای مختلف سنی اختلاف معنی‌داری وجود داشت. این تفاوت بین گروههای سنی ۹، ۱۰ و ۱۱ سال می‌باشد. از سوی دیگر، تفاوت معنی‌داری بین گروههای مختلف سنی در ارتباط با بلوغ مذهبی دیده شد ( $P < 0/0001$ )، ولی رابطه آماری معنی‌دار بین بلوغ جسمی و فکری مشاهده نشد. در رابطه با بلوغ مذهبی، بین افرادی که به بلوغ جسمی رسیده‌اند و افرادی که به بلوغ جسمی نرسیده‌اند، تفاوت معنی‌داری وجود دارد ( $P < 0/05$ ).

**نتیجه‌گیری:** با توجه به نتایج به دست آمده، سنی که برای تفریق هر سه بلوغ می‌توان در نظر گرفت، بین ۱۲ تا ۱۳ سالگی و به طور متوسط ۱۲/۶ سالگی می‌باشد که منطبق با میانگین سن بلوغ جسمانی نیز می‌باشد. بر این اساس، محدوده اجرای قوانین شرعی و اجتماعی همچون برگزاری جشن تکلیف که در حال حاضر در سن ۹ سالگی برگزار می‌شود، بهتر است به سنین بالاتری ارتقاء یابد.

**کلیدواژه‌ها:** بلوغ - بلوغ فکری - بلوغ جسمی - بلوغ مذهبی

نویسنده مسئول:

عباس فضلی

دانشکده پزشکی دانشگاه علوم

پزشکی هرمزگان

بندرعباس - ایران

تلفن: ۰۹۸ ۷۶۱ ۳۳۳۳۸۹

پست الکترونیکی:

Afazli2003@yahoo.com

دریافت مقاله: ۱۳۷۹/۰۱/۱۲ اصلاح نهایی: ۱۳۷۹/۰۳/۰۶ پذیرش مقاله: ۱۳۷۹/۰۶/۲۸

### مقدمه:

جوامع و نزد همه افراد حکایت از آغاز مسئولیت و لیاقت برای ورود به صحنه اجتماع به شمار می‌رود. درباره این دگرگونی عمیق جسمی و روحی انسان خصوصاً در میان دختران با توجه به پیامدهای اجتماعی و حقوقی آن هم روانشناسان و هم فقها و حقوقدانان به بحث و بررسی پرداخته‌اند.

بلوغ در لغت به رسیدن به سن رشد و سنی که فرد قدرت تشخیص پیدا می‌کند، ترجمه شده است (۱). بلوغ در واقع مرحله‌ای است که در اندام انسان و احساسات و اندیشه او دگرگونی‌هایی پدید می‌آید. این حالت در تمام

بود. این مقایسه نشان می‌دهد که دختران ایرانی اندکی زودتر از دختران انگلیسی واجد این ویژگی می‌شوند. قاعدگی دختران نیز که معمولاً دو سال پس از اولین نشانه بلوغ ظاهر می‌شود، با همین تفاوت صورت می‌گیرد (۵).

در کشورهای در حال توسعه و فقیر آفریقای جنوبی سن متوسط بلوغ ۱۵/۴ سال است و سن متوسط قاعدگی در دخترهای منطقه‌ای به نام «باندی» در گینه جدید به علت وضع بسیار بد اقتصادی ۱۸/۸ می‌باشد که قابل مقایسه با اروپایی‌های یک قرن پیش است. از بین ۵۵۵۲ دختر آمریکایی که بررسی شده‌اند، سن متوسط نخستین قاعدگی ۱۴/۲ سالگی بوده است، حال آنکه برای همان عده در برزیل سن قاعدگی ۱۴/۴۷ و برای یک گروه از دختران هندی مقیم کلکته ۱۴/۱۲ بوده است. طبق مطالعات «میلن» سن متوسط قاعدگی در دیمبورگ ۱۵/۰۴، فنلاند ۱۵/۹۵، در روسیه ۱۵/۸۰ و در میان اسکیموهای گروئنلند ۱۶ سالگی است (۶).

فقها و حقوقدانان نیز در مورد بلوغ اختلاف نظر دارند. فقهای شیعه سن بلوغ را در دختران نه سالگی (برخی فقهای معاصر ۱۳ سالگی) می‌دانند. شافعی معتقد است سن بلوغ در پسر و دختر مساوی است و آن پانزده سالگی است. ابوحنیفه سن بلوغ را در دختران هفده سالگی می‌داند. فقط سن بلوغ نیست که در آن اختلاف نظر وجود دارد، بلکه در برخی علائم بلوغ نیز بین فقها اختلاف نظر وجود دارد. شیخ طوسی در کتاب خلاف می‌نویسد: روییدن موی زهار دلالت بر بلوغ مسلمان و مشرک دارد و ابوحنیفه گفته است، روییدن موی زهار در مسلمان و مشرک دلیل بر بلوغ نیست و شافعی نیز روییدن موی را دلالت بر بلوغ مشرک می‌داند ولی در دلالتش بر بلوغ مسلمانان دو قول است (۷).

با توجه به تحقیقات میدانی انجام شده درباره سن بلوغ دختران در مناطق مختلف جهان، در ایران نیز دو تحقیق در تهران و خوزستان انجام گرفته است که در اولی ۱۳ سالگی و در دومی ۱۴ سالگی را برای شروع سن بلوغ نشان می‌دهد. با توجه به شرایط آب و هوای گرم و مرطوب شهر بندرعباس، این مطالعه با هدف تعیین سن بلوغ در دختران در این منطقه از کشورمان انجام گرفته است.

در یک نگاه، بلوغ دختران به بلوغ جسمی، بلوغ روانی و بلوغ عقلی (مذهبی) قابل تقسیم است که هر مرحله علائم خاص خود را دارا می‌باشد. از نشانه‌های بلوغ روانی می‌توان به تغییراتی اشاره کرد که در احساسات و گرایش‌های افراد به وجود می‌آید و بلوغ عقلی رسائی فرد به تشخیص خیر و شر، درک مصالح و مفاسد و درک حسن و قبح است که این مفاهیم در دایره دین اعتبار داشته و فرد بالغ به تکلیف شرعی می‌رسد. در کتاب روانشناسی رشد کودک و نوجوان آمده است: از نشانه‌های مهم بلوغ در دختران افزایش قد، بزرگ شدن سینه، لگن خاصره و سرانجام عادت ماهانه است. همه این نشانه‌ها دلیل بر آن است که دختر جوان قادر به تولیدمثل است. عادت ماهیانه پایان رشد سریع بدنی دختران را اعلام می‌دارد و زمان آغاز آن نیز متفاوت است. هنجار بلوغ جنسی دختران بین ۹ تا ۱۸ سالگی است (۲).

شارتل ورت بر این نظر است که حدود سنی بروز قاعدگی از ۹ تا ۱۷ سالگی و معدل آن ۱۳ سالگی است. قاعدگی قبل از ۹ سالگی و پس از ۱۸ سالگی (جز در مواردی که دختران دچار اشکال غدیدی هستند) بسیار نادر است. اولین قاعدگی حدود سه چهارم دختران در سنین ۱۲، ۱۳ و ۱۴ سالگی روی می‌دهد (۳). سن پیدایش بلوغ در نژادهای مختلف فرق می‌کند و عوامل محیطی، فرهنگی، خانوادگی، موروثی و تغذیه‌ای در پیدایش بلوغ مؤثر می‌باشد. به عنوان مثال در هندوستان دختران دیرتر از دختران انگلیسی و آمریکایی بالغ می‌شوند و حتی بعضی از محققین چنین برآورد کرده‌اند که در کشورهای اروپایی هر ده سال دخترها در حدود سه الی چهار ماه زودتر از سنینی که قبلاً بالغ می‌شده‌اند به بلوغ می‌رسند. در ایران نیز مطالعات آماری در مقایسه بین سن قاعدگی دختران و مادر بزرگ‌های آنان پایین آمدن سن قاعدگی را به مرور زمان نشان می‌دهد (۴).

تحقیقات مارشال و تانر، بلوغ دختران انگلیسی را بین هشت تا سیزده سالگی (متوسط ده و نیم سالگی) نشان داده است و تحقیقی دیگر یازده سالگی را سن رویش موی زهار در دختران انگلیسی مشخص کرده است. تنها تحقیق به عمل آمده در ایران سن رویش موی زهار در دختران تهرانی را ۱۰/۲۳ سالگی نشان داده به طوری که جوانترین دختری که شروع رشد زهار را نشان داد ۶/۶، مسن‌ترین ۱۵/۲ ساله

## روش کار:

برای انجام این مطالعه توصیفی، با توجه به اینکه بررسی در سه سطح جسمی، روانی و عقلی (مذهبی) صورت گرفت، پرسشنامه‌ای حاوی سؤالات مربوط به هر سه مورد تهیه شد. به این منظور سؤالات در مورد رشد جسمانی بر مبنای منارک، سؤالات مربوط به رشد مذهبی بر مبنای پرسشنامه آلپورت و سؤالات رشد روانی توسط روانشناس طراحی شد.

در مرحله بعد مدارس دو ناحیه بندرعباس به طور متناسب با درصد دانش‌آموزان در مدارس دولتی و غیرانتفاعی با وضعیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متفاوت بصورت تصادفی به عنوان خوشه، انتخاب شدند. قبل از این مرحله جلساتی با مسئول مرکز پژوهش سازمان آموزش و پرورش برقرار شد تا اهداف طرح تحقیقاتی مورد بررسی قرار گیرد و مجوز لازم جهت ورود به مدارس اخذ گردد. سپس ۱۴۰۰ نفر از دانش‌آموزان سنین ۹ تا ۱۳ ساله به صورت تصادفی از مدارس فوق (دبستان و راهنمایی دخترانه در مجموع ۸ مدرسه) انتخاب شدند و اقدام به پر کردن پرسشنامه گردید. سپس امتیازات مربوط به پرسشنامه مذهبی، جسمی و روانی به طور جداگانه جمع‌بندی شد و مورد ارزشیابی قرار گرفت. برای کدگذاری و ورود داده‌ها به کامپیوتر، از نرم‌افزار Minitab سپس نتایج با استفاده از آزمون آماری t و تحلیل واریانس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و  $P < 0/05$  معنی‌دار تلقی گردید.

## نتایج:

مقایسه میانگین سنی دخترانی که به بلوغ جسمی رسیده بودند و دخترانی که به بلوغ جسمی نرسیده بودند، نشان می‌دهد که میانگین سن در این دو گروه ترتیب  $12/6 \pm 1/06$  و  $11/09 \pm 1/4$  می‌باشد. نتایج حاصل از مقایسه میانگین سن در گروه‌های بالغین و غیربالغین جسمی، نشان‌دهنده تفاوت معنی‌داری بین آنها می‌باشد ( $P < 0/05$ ).

## جدول شماره ۱- میانگین و انحراف معیار سن افراد

## مورد مطالعه

کد مدرسه	تعداد	میانگین سنی	انحراف معیار
۱	۱۶۹	۱۱/۲۷	۱/۴۷
۲	۱۴۸	۱۰/۵۰	۱/۵۰
۳	۹۵	۱۲/۴۲	۰/۷۲
۴	۵۹۳	۱۱/۸۸	۱/۱۵
۵	۱۱۱	۹/۷۱۲	۰/۹۵
۶	۱۵۰	۱۲/۴۳	۰/۶۵
۷	۱۰۴	۹/۳۳۶	۰/۵۵
۸	۳۰	۱۱/۹۳	۰/۳۶
کل	۱۴۰۰	۱۱/۴۰	۱/۱۲

از سوی دیگر، تفاوت معنی‌داری نیز بین گروه‌های سنی مختلف در رابطه با بلوغ فکری و روانی مشاهده شد ( $P < 0/0001$ ). این تفاوت بین گروه‌های سنی ۹ و ۱۱ ساله و ۱۱ و ۱۰ ساله وجود داشت. جدول شماره ۲ نمره بلوغ فکری - روانی را بر اساس پرسشنامه مربوطه نشان می‌دهد.

## جدول شماره ۲- نمره بلوغ فکری - روانی در سنین مختلف

سن	نمره	انحراف معیار
۹ سال	۲/۵	۱/۰۲
۱۰ سال	۷/۱	۲/۱۵
۱۱ سال	۱۱/۷	۱/۱۹
۱۲ سال	۱۶/۳۳	۱/۰۸
۱۳ سال	۱۸/۲۵	۱/۱۷
کل	۱۲/۳۴	۱/۲۵

همچنین بر اساس نتایج حاصله از آنالیز واریانس، تفاوت معنی‌داری بین گروه‌های سنی مختلف در رابطه با بلوغ مذهبی مشاهده گردید ( $P < 0/0001$ ). مقایسه نمره بلوغ مذهبی در دخترانی که به بلوغ جسمی رسیده بودند و دخترانی که به بلوغ جسمی نرسیده بودند نشان می‌دهد که بلوغ مذهبی، بین افرادی که به بلوغ جسمی رسیده‌اند و افراد غیربالغ، از نظر جسمی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد ( $P < 0/05$ ).

مقایسه همبستگی بین نمره بلوغ فکری و بلوغ مذهبی ارتباط معنی‌داری را نشان نداد. بین این دو متغیر همبستگی

مستقیم ولی ضعیفی ( $r=0/144$ ) وجود دارد که از لحاظ آماری معنی‌دار نمی‌باشد.

### بحث و نتیجه‌گیری:

جهت سنجش تعیین سن بلوغ، مطالعات زیادی صورت گرفته است که هر کدام از آنها به طور جداگانه بر یکی از سه محور بلوغ جسمی، روانی یا مذهبی استوار بوده است و نتایج آنها بعضاً مشابه و در مواردی دیگر متناقض بوده‌اند. در این طرح ما سعی داشتیم نقطه تلفیقی برای هر سه نوع سن بلوغ پیدا کنیم. زیرا بسیاری از قوانین و فعالیت‌های اجتماعی، مذهبی ما بر مبنای سن بلوغ استوار است و هر سه نوع بلوغ (جسمی، فکری، مذهبی) با هم ارتباط بسیار نزدیک دارند و نمی‌توانیم یکی از آنها را در فعالیت‌های اجتماعی ضعیف بپذیریم.

در هر سه مورد بلوغ به طور جداگانه تحقیقات زیادی در سایر کشورها صورت گرفته است ولی مواردی که این سه بلوغ با هم مقایسه شوند، بسیار نادر بوده و یا حداقل ما به آنها دسترسی نداشتیم.

طبق تحقیقاتی که در اغلب کشورهای امریکایی و اروپایی انجام گرفته است، سن بلوغ دختران ۱۱-۱۳ سال ذکر گردیده است (۸) و یا گروهی از روانشناسان معتقدند که دوره نوجوانی در دختران ۲۰-۱۲ و در پسران از ۲۰-۱۳ سالگی است (۹). تحقیقات انجام شده در کشورهای عربی سن منارک را ۱۲/۶۸ سال اعلام کرده است (۱۰).

سن معمول برای شروع قاعدگی در دختران امریکایی ۹/۱-۱۷/۷ با متوسط ۱۲/۸ می‌باشد (۱۱) ولی با توجه به اینکه عوامل مؤثری از جمله تغذیه، ژنتیک، وضعیت آب و هوایی و فرهنگ روی سن بلوغ تأثیرگذار است، این اختلاف سن بلوغ در ممالک مختلف توجیه‌پذیر است. این مطالعه در بندرعباس با توجه به آب و هوای مرطوب و شرایط خاص اجتماعی و فرهنگی انجام شد. البته لازم به ذکر است که چون همه

خانواده‌ها تقریباً در یک سطح بودند، نتایج حاصل به شغل فرد بستگی نداشت. سن متوسط دختران که به بلوغ جسمی رسیده بودند، ۱۲/۶۱۲ سال می‌باشد که تقریباً مشابه سن منارک در تحقیقات انجام شده در کشورهای عربی می‌باشد (۱۰).

بین میانگین نمره بلوغ فکری و روانی افراد در گروه‌های سنی مختلف اختلاف معنی‌داری مشاهده شد ( $P < 0/0001$ ). در مقایسه بلوغ مذهبی در سنین مختلف نیز اختلاف معنی‌داری مشاهده می‌شود ( $P < 0/0001$ ) که بیشترین میانگین نمره برای سن ۱۳ سال و کمترین آنها برای سن ۹ سال مشاهده شد. در میانگین نمره بلوغ فکری بالغین جسمی و کسانی که به بلوغ جسمی نرسیده‌اند، از نظر آماری تفاوتی دیده نشد اما از نظر مذهبی بین میانگین نمره بلوغ مذهبی در کسانی که به بلوغ جسمی رسیده‌اند و کسانی که به بلوغ جسمی نرسیده‌اند، تفاوت معنی‌داری وجود دارد ( $P < 0/05$ ) و در نهایت رابطه مستقیمی بین بلوغ فکری و مذهبی دیده شد.

با توجه به نتایج به دست آمده میانگین سنین فکری، مذهبی، جسمی و مقایسه آنها با یکدیگر سنی که برای تلفیق هر سه بلوغ می‌توان در نظر گرفت، بین ۱۲ تا ۱۳ سالگی و به طور متوسط ۱۲/۶ سالگی می‌باشد که منطبق بر میانگین سن بلوغ جسمانی نیز می‌باشد.

با توجه به نتایج حاصل در این طرح، پیشنهاد می‌شود با توجه به تنوع زیاد فرهنگی و اقلیمی در نقاط مختلف کشور این طرح در سراسر کشور انجام می‌شود.

نکته مهم اینکه محدوده اجرای قوانین شرعی و اجتماعی اجرای مراسمی همچون برگزاری جشن تکلیف می‌باشد که در حال حاضر در سن ۹ سالگی برگزار می‌شود که با در نظر گرفتن نتایج حاصل از این مطالعه و مطالعات دیگری که در سایر مناطق ایران انجام شده است، پیشنهاد می‌شود این جشن به سنین بالاتری ارتقاء داده شود.

## References

## منابع

- . معین، محمد. فرهنگ معین. چاپ دوازدهم. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر. ۱۳۷۷. ص ۵۷۶.
- . پارسا، محمد. روانشناسی رشد کودک و نوجوان. چاپ اول. تهران: مؤسسه انتشارات بعثت. ۱۳۶۶. ص ۲۱۹.
- . پارسا، محمد. روانشناسی رشد کودک و نوجوان. چاپ اول. تهران: مؤسسه انتشارات بعثت. ۱۳۶۶. ص ۴۴۲.
- . صبوری رودباری، احمد. بلوغ. چاپ سوم. تهران: انتشارات هدی. ۱۳۷۷. ص ۱۵۰-۱۴۹.
- . عزیزی، فریدون. فقه و طب. چاپ سوم. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. ۱۳۶۳. ص ۲۰.
- . شاهلونی پور، ف. قائمی، پ. در ترجمه روانشناسی بلوغ. شیمیل، ج. مؤسسه روانکاوی و روانشناسی، النسون وایت. چاپ دوم. تهران: انتشارات حسام، ص ۴۴-۴۳.
- . مهریزی، مهدی. بلوغ دختران. چاپ اول. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰. ص ۲۶۴.
- . یاسایی، م. در ترجمه رشد و شخصیت کودک. کیگان، ج. چچاپ اول. تهران: نشر مرکز، ۱۳۶۸. ص ۸۵.
- . شعاری نژاد، ع. روانشناسی عمومی، چاپ پنجم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. ۱۳۷۴. ص ۲۳۲.
10. Badrinath P, Ghazal-Aswad S, Parfitt D, Osman N. Cultural and ethnic barriers in conducting research. Factors influencing menarche in the United Arab Emirates. *Saudi Med J*. 2004;25(11):1626-1630.
11. Speroff L, Kase NG, Glass RH. Clinical gynecologic endocrinology and infertility. New York: Lippincott Williams & Wilkins; 1999.